

Hans Jensen: De danske stænderforsamlingers historie 1830-1848, Schultz Forlag 1934 (s. 599-602: Om jødernes borgerrettigheder i hertugdømmerne + s. 608-611: Om negerslaveriets afskaffelse).

S. 599-602:

Enevælde og Folkerepræsentation overfor Jødespørgsmålet

I de betænkninger, der 1844 afgaves af Hertugdømmernes Stænderforsamlinger i Værnepligtssagen, forekommer der et ejendommeligt Punkt, hvortil der ikke er noget tilsvarende i de kongerigske Betænkninger. Man ønsker, at Folk af jødisk Tro skal udelukkes fra Soldatertjeneste. "Forsamlingen er af den Mening", hedder det hos Slesvigerne, "at Jøderne, om de end have deres Bopæl i hertugdømmerne, dog maa betragtes som fremmede, og derfor ikke er Værnepligten underkastede". Under Sagens behandling havde pastor Lorenzen fremhævet, at Jøderne i Kraft af deres Sabbath, deres Spiselove, deres Mangel på Følelse for noget andet Land end det forjættede ("ingen Fædrelandskærlighed er mulig hos dem"), og endelig deres medfødte Fejghed ikke paa nogen Maade egnede sig til Soldatertjeneste. I Forsamlingens betænkning udtales det, at Mosaiterⁱ maa undtages fra Værnepligten, "da de ikke er i Besiddelse af de fulde statsborgerlige rettigheder".

Den Undtagelsesstilling, der endnu ved dette Tidspunkt bestod for Hertugdømmernes Jøder, havde de ikke efter regeringens Ønske, med fordi Folkets Repræsentanter selv havde sat sig imod, at den blev ophævet.

Allerede ved Aarhundredets begyndelse havde Enevælden ønsket at skaffe sine jødiske undersaatte i Slesvig og Holsten de samme borgerlige rettigheder, som den gennemførte for Jøderne i Danmark, men den havde følt sig nødsaget til at bøje af for den Modstand, der rejste sig. I Stænderforsamlingernes Tid tog den Tanken op igen, og 1840 fik saavel de holstenske som de slesvigske Stænder forelagt et Udkast til en Ændring i "de mosaiske Trosbekendere"s hele borgerlige retsstilling. De skulde fra nu af kunne tage Bolig og ernære sig, som de vilde, og ikke som hidtil være bundne til at bo paa bestemte Pladser; de skulde kunne opnaa Borgerskab i Byerne og ogsaa Valgret, men ikke Valgbarhed, til de kommunale Raad; de skulde ikke mere betale nogen særlig Afgift for at kunne være i landet ("Schutzgeld"), men til gengæld heller ikke have Lov at tage nogen højere Rente end den, der ellers var tilladt.ⁱⁱ

I de holstenske Stænder var under Behandlingen af dette Ukast det ene gejstlige medlem, provst Callisen, en varm Talsmand for Jøderne; som Kærlighedens religion maatte Kristendommen efter hans Skøn ogsaa medføre Kærlighed og Medlidenhed med disse undertrykte Mennesker. Anderledes tænkte den anden gejstlige, Pastor Mau. "Jøden som Individ er Genstand for min Kærlighed", erklærede han, "men saa vidt som til Emancipation tør den kristelige Stat ikke udstrække Menneskekærligheden". Forsamlingen vedtog en betænkning, hvori den, med visse Forbehold, gik med til at indrømme Jøderne borgerlige rettigheder, men modsatte sig, at de skulde kunne flytte frit omkring – en meget væsentlig Afstandtagen fra Regeringsudkastetⁱⁱⁱ.

De slesvigske Stænder tog absolut Afstand fra det. I Slesvig prægedes Forhandlingerne af den ivrige Jødemodstander Pastor Lorenzen, der blev Komitéens ordfører.

Komitébetænkningen begynder med at fastslaa, at Jøderne er et ulykkeligt, næsten blandt alle Verdens Nationer adspiltet Folk. "Ved at fornægte Kristus, Verdens forjættede, guddommelige Frelser og Befrier, over hvis ydmyge Tjenerskikkelse de forargede sig, og i hvem de i deres Forblindelse ingen anden Del vilde have, end at de korsfæstede ham som en Misdæder, har de draget en frygtelig ret over deres Hoveder." De vilde ikke have Velsignelsen, da den først blev dem tilbudt. Modsætningen mellem kristendom og Jødedom maa være afgørende ved en Bedømmelse og Afgørelse af Emancipationsspørgsmaalet. Kristendom er ikke først og fremmest Humanitet, men Troen paa Kristus. I en kristelig Stat vil der ikke kunne indrømmes Jøderne som kristendommens Fjender den fuldstændige deltagelse i Statsborgernes rettigheder. Jøderne maa i en kristelig Stat stedse mere eller mindre blive i en Til sidesættelses og Undertrykkelses Tilstand, saa de ikke ophører at være Jøder. Om at give Jøderne frit Valg af Opholdssted bør der af Hensyn til den kristne Befolkning ikke kunne være Tale. "Det er uden Tvivl en Hovedopgave for Regeringen at vedligeholde og befordre hos Befolkningen en dygtig, kraftig Nationalitet.... Med denne Opgave ville imidlertid Indrømmelsen af den frie Bevægelse hos Jøderne staa i direkte Modsætning; Jøderne er nemlig et fremmed, orientalsk, til os paa ingen Maade passende Folk." En sammensmeltning kan først naas, naar Jøderne ophører med at være Jøder. "Men i Særdeleshed maa vi gøre op derved mærksom på den Skade for den kristne Befolkning, at mange Kristne vil med Jødernes foreslaaede frie Bevægelse fortrænges fra deres Næringsvej, at handelsstanden formentlig vil trues derved, og Detaillisternes talrige Klasse vil ødelægges, fordi de ikke kan holde Konkurrencen med Jøderne." Ifølge alle Erfaringer vil Handelen vedblive at være Jødernes næsten udelukkende Næringsvej. "Ilgennem alle den kristelige Tidsregnings Aarhundreder danner Jøderne en stor Kaste af Handelsmænd og Bissekræmmere, uden Lyst til Agerdyrkingens og Haandværkernes anstrengende Arbejde og endog utilbøjelige til de ædlere, navnlig de humanistiske studier".

Mod denne saaledes udtrykte Opfattelse opponerede det andet gejstlige medlem provst Boysen, der indenfor Komitéen var med til at forme en jødevenlig Mindretalsklæring og ogsaa under debatten i Salen varmt forsvarede Jøderne: "De Mosaiter, der bor her i Landet, befinder sig i en højst sørgelig og trykket Stilling"; deres Frigørelse vil stemme med Kristendommens Lære, men ikke være til Skade for denne; paa Grund af deres ringe Antal kan de ikke virke svækkende paa Folkets Nationalitet, og hvis de ved deres Driftighed andre Steder vil fremkalde større Konkurrence, kan dette ikke anses for noget Onde; en Forbedring af Jødernes ydre Stilling vil i øvrigt være den eneste Vej til at forbedre deres Folkekarakter; "det er ikke Guds Haand, men det er Menneskets Haand, der hviler tungt paa dem."

I Slesvig som i Itzehoe^{iv} stod Præst mod Præst under Forhandlingerne om Jødespørgsmaalet. Blandt dem, der talte for Jøderne, var Advokat Gülich, blandt deres Modstandere Prinsen af Nør. Den kgl. Kommissarius henviste til de heldige Resultater af Jødefrigørelsen i Danmark, men Forsamlingen lod sig her bestemme af en Forestilling om, at Frigørelsen havde haft uheldige Virkninger i tyske Stater som Preussen, Bayern og Sachsen. Der var 25 Stemmer mod 17 for at fraraade, at Udkastet blev Lov.

Efter dette Udfald af Forhandlingerne i de to Stænderforsamlinger opgav Regeringen Tanken om at faa Jøderne i Slesvig og Holsten stillet paa lige Fod med Jøderne i Dabmark og gennemførte blot visse mindre Reforme; bl.a. fik Jøderne i Altona Adgang til at opnaa Borgerret, og den særlige Skat paa Jøder ophævedes. Videre turde man altsaa ikke gaa af Hensyn til den Folkestemning, der allerede ved Aarhundredets begyndelse for Hertugdømmernes Vedkommende havde haft Lejlighed til at give sig saadanne Udtryk, at man ikke her havde vovet at gennemføre Jødernes Frigørelse saaledes som i Kongeriget^v.

s. 608-611:

Allerede i den første Stænderforsamling i Roskilde havde man tilladt sig at drøfte det *vestindiske Negerslaveri*, skønt dette utvivlsomt var et Forhold, der laa ganske udenfor Stændernes kompetence. Allerede i Frederik VI's Tid var der (1834) givet Generalguvernøren paa de dansk-vestindiske Øer Ordre til at gennemføre visse Foranstaltninger som Indledning til Negerslavernes Frigivelse. Efter Christian VIII's tronbestigelse fik de saaledes givne Bestemmelser egentlig Lovform ved en Forordning af 1. Maj 1840: "de ufri Negre" (karakteristisk nok bruges ikke mere Betegnelsen "Slaver") skulde ikke mere kunne straffes vilkaarligt af deres Herrer; men navnlig skulde enhver ufri have Ret til at erhverve sin Frihed, hvis han selv eller en Anden vilde godtgøre Ejeren hans fulde Værdi, eller til at gaa over til anden Herre, hvis han selv ønskede det, og den anden vilde betale for ham efter lovlig Vurdering; det bestemtes, at de "ufri" skulde have Ejendomsret til, hvad de selv havde erhvervet; i øvrigt skulde Generalguvernøren (ifølge et Reskript af samme dato som Forordningen) opfordre Plantageejerne til at tilstaa deres Negre en ugentlig Fridag til privat Fortjeneste. Paa denne Maade skulde det altsaa blive muligt for Dansk-Vestindiens Slaver at løskøbe sig ved Flid og Sparsommelighed.

Dog forelagde *David* 1844 et Forslag, der foruden af ham selv var underskrevet af saadanne Mænd som N. F. Grundtvig, D. G. Monrad og J. F. Schouw, og Sagen kom til behandling i en Komité, der dog ikke naaede at afgive betænkning.

Atter i 1846 mødte *David* i den samme Kreds' Navn med et Andragende om denne Sag, og nu blev Sagen færdigbehandlet. Naturligvis kom Forhandlingerne særlig til at dreje sig om det økonomiske Spørgsmaal angaaende Erstatningen til Plantageejerne. "Efter min Formening", udtalte herunder Orla Lehmann, "vil det, forinden man kan nævne nogen som helst Sum, være fornødent at anstille en nøjere Undersøgelse af, hvad Øerne for Danmark er værd – thi det forekommer mig, at selv den største Entusiast for Slave-Emancipationen aldrig kunde fordre mere af Danmark, end at det skulde skænke al sin Ret til Negrene. Maaske en saadan Undersøgelse vilde vise, at Øerne ikke har synderligt andet Værd for Moderlandet end en Tilfredsstillelse for en nedarvet national Forfængelighed" (Lehmann tilføjer, at det for hans Nationalfølelse er meget ydmygende, at de Danske efter en 100-aarig Besiddelse har formaaet at tilegne sig Øerne, men at Planterne^{vi} desværre faktisk er fremmede); at en saadan Tankeom en Abandonnering^{vii} af Øerne kunde fremsættes, fandt komiteens referent, Grev Knuth, beklageligt, ja trykkende for de Danskes Værdighed som søfarende og handlende Nation. Provst Plesnertalte med sin sædavnlige Iver for, at der ikke mere skulde være nogen født Slave i de danske Lande, og blandt Sagens ivrige Forfægtere var ogsaa Godsejere som Schulin (der fandt, at Slaveriet borttog Negrenes "velerhvervede rettigheder" til Friheden) og Amtmanden Neergaard (der mente det fysisk umuligt at opretholde Slaveriet). De økonomiske Betæneligheder var dog saa stærke i Forsamlingen, at der blev 26 St. (mod 30) for et Forslag af Herforth om, at der ingen Petition^{viii} skulde indgives. Det vedtagne Andragende gaar ud paa, at der forelægges den næste Stænderforsamling et paa omhyggelige Undersøgelser bygget Lovudkast til en fuldstændig Emancipation af de ufri i de dansk-vestindiske Øer.

Ogsaa i Viborg blev Sagen 1846 ført frem (af Jespersen), og naturligvis blev den økonomiske Side af Sagen her ikke Genstand for mindre Opmærksomhed end i Roskilde. An regnede begge steder med, at en Erstatning til Plantageejerne kunde komme til at koste statskassen et Par millioner. "den blotte lyd af 2 Mill. maa jo være meget afskrækkende for de skatteydende Borgere", mente P. Lydersen, medens With fandt, at Plantageejerne passende selv kunde deltage i Omkostningerne, da de dog, hvis Emancipationen ikke gennemførtes, tidligere eller senere vilde blive slaaet ihjel af de sorte. Hvad angaar koloniernes Værdi

for Moderlandet, bemærkede Købmand Rée bl.a., at Kolonier i det Hele mere var tilstede for at forøge en Stats politiske betydning og fremme højere politiske Øjemed, der ikke for Danmark kunde komme i Betragtning. Saavel i Viborg som i Roskilde møder vi altsaa den samme Stemning overfor kolonibesiddelsers Nytte, der havde været saa fremtrædende under Finansdebatten.

Viborg Stænder vil ikke nøjes med i al Almindelighed at bede om en Undersøgelse af Sagen., saaledes som Roskilde Stænder; de vedtager med stort Flertal paa Forslag af Funder at bede om en Undersøgelse af Maaden, hvorpaa der skal kunne tilvejebringes Penge til Ophævelse af Negerlaveriet, der er en Institution, man finder stridende mod Kristendom, Moralitet og sand Retfærd – men dog uden at kunne binde sig paa Forhaand til et Skøn over ”det Omfang, hvori et Humanitetskrav bør fyldestgøres lige overfor andre vigtige Statsformaal for hvilke der ogsaa bør virkes i en højere Idées Tjeneste, saa vidt Statens Kræfter formaar”.

Paa Kongens Fødselsdag 18. Sept. 1847 blev det ved Lov kundgjort, at alle ”ufri” i Dansk-Vestindien efter 12 Aars Forløb skulde frigives, og at Frihed straks skulde tilkomme alle Børn, der fra nu af blev født. Der blev intet bestemt om Etstatning til Slaveejerne; regeringen havde valgt at gaa helt udenom det Spørgsmaal, som Stænderne paa den for dem karakteristiske Maade havde hæftet sig ved denne Sag.

Alle henvisninger til Hans Jensens baggrundsmateriale (fortrinsvis udskrifter af stænderforsamlingernes protokoller) er i denne udgave fjernet, men kan ses i originalen.

ⁱ Mosaiter: gammel betegnelse for troende jøder

ⁱⁱ *Hans Jensens note*: Der var i hertugdømmerne efter Folketællingen 1835 ialt 3674 Mosaiter (i hele dette jødespørgsmaal er der jo kun tale om Folk af jødisk Tro og ikke i mindste Maade om ”Racen”), deraf langt de fleste – 3137 – i Holsten. Jøder maatte bo i Altona, Glüchstadt, en Del af Rendsborg samt – af de slesvigske Byer – Frederiksstad, endvidere i nogle Flækker; udenfor disse Omraader havde dog ikke saa faa Jøder kunnet slaa sig ned i Kraft af særlig Tilladelse.

ⁱⁱⁱ *Hans Jensens note*: I Komitébetænkningen var der mod Jødernes fri Bosættelse blevet anført, at ligesom Englændernes og Amerikanernes Spekulationsaand og Franskmandenes Bevægelighed og Nøjsmhed kunde veje op mod tilsvarende Egenskaber hos Jøderne, saaledes var det vel tænkeligt, at ”den Danskes større bevægelighed og Nøjsomhed” uden Skade kunde taale en saadan Konkurrence, medens den dog vilde være for farlig for ”Slesvigholstenernes mere flegmatiske og for Vellevede anlagte Natur” – i øvrigt en Vurdering af Forskellen mellem dansk og holstensk Folkekarakter af anden Art end Olshausers kendte bedømmelse – i 1848 – af de Danske som en ”dvask” Nation. I Forsamlingens Betænkning protesterer ”et Medlem af Minoriteten” imod, at Holstenerne skal være saa flegmatiske, ”de har Aand og Liv, og naar de blot anstrenger sig, og naar de blot anstrenger sig, behøver de ikke frygte for Mosaiterne”.

^{iv} Itzehoe: Forsamlingsby for den holstenske Stænderforsamling

^v *Hans Jensens note*: Disse Forhold rummer et af Vidnesbyrden om, hvorledes den enevældige regering faktisk udøvende sin Magt mindre resolut og med større Hensyntagen i Hertugdømmerne end i Kongeriget. Ogsaa i Kongeriget havdeman jo i Tiden omkring Jødernes Emancipation 1814 rørt sig en voldsom jødefjendtlig Bevægelse; men som A. S. Ørsted yndede at fremhæve: det havde netop været et af Fortrinene ved den enevældige Styrelse, at den havde kunnet gennemføre en saadan Sag, naar den vilde det, paa Trods af en ophidset Folkestemning. ”De oplyste Mænd” havde i 1832 stillet sig velvilligt overfor Jøderne; men i Stænderdebatterne i 1838 om, hvorvidt de burde gøres valgbar til Stænderforsamlingerne, var fremtraadt en hel Del Uvilje imod dem. Efter at være godkendt af Stænderforsamlingerne (1842) udstedtes 10. Maj 1843 en Plakat om mere tidssvarende Former for Jødernes Eds aflæggelse til Afløsning af de hidtil gældende, der var tilrettelagt ud fra en Forestilling om, at Jøder var tilbøjelige til ikke at tage det saa nøje med at aflægge falsk Vidnesbyrd i Sager vedrørende Kristne

---

^{vi} Planterne: Plantageejerne

^{vii} Abandonnering: opgivelse, forladning

^{viii} Petition: anmodning til regeringen